

Fra Åker sogn.
Af Johan Jørgensen.

I

Perioden umiddelbart forud for forrige århundredes store politiske og religiøse bevægelser danner afslutningen på en lang udvikling af præstestanden til en embedsmands-klasse i enevældens tjeneste. Gejstlighedens indflydelse i menighederne havde da nået et højdepunkt. Såre meget afhæng af den enkelte præst, der på godt og ondt var knyttet til kaldet med ofte næsten uløselige bånd¹. Og uanset personlige egenskaber må dette slægtled af præster derfor have krav på særlig interesse, thi deres historie er tillige i høj grad deres menigheders. Her skal da fremdrages nogle hændelser som i al beskedenhed fortæller deres om forholdene i et sogn på en tid, hvor der sad en præst af dette »sidste hold«.

Den 17. april 1824 indsendte sognepæsten i Åker Peder Thomesen Balle følgende klage² til herredsfogeden i Bornholms sønder herred:

Velbaarne

Hr. Auditeur Arboe!

Da Jacob Peter Peersens Udbyggers Datter Elsebeth Kirstine af Aakersogn den 31te Martii sidstleden begravedes, sang egenmægtigen Hans Hansen Skau Udbygger Liget ud

¹) Hal Koch i Den danske Kirkes Historie VI, 75f. samt Bjørn Korne-rups indledning til udgaven af J. P. Mynsters Visitatsdagbøger I, L og LXVII.

²) Klagen findes blandt Dokumenter til Bornholm sønder herreds po-litiprotokol 1824, LA f. Sjælland m.m.

af Huset, som man her kalder det. Dette Exempel virkede strax paa lige dumdristigen sindede Mennesker. Da Rebekke Ole Wandals Enke den 4de April sidstleden begravedes, sang i Huset over hende en hende beslægtet Skomagersvend Christian Kofod samt Bent Fredrichsen Udbygger. Disse Mennesker have dumdristigen anmasset sig at synge, hvor ikke engang Degnen, som Sognets beskikkede Sanger har turdet synge.

Reglement af 7de Junii 1693 § 4 byder: »Over de Liig paa Landet, hvorfor ikke ringes, skeer ikke heller af Præsten nogen Tale eller Ceremonie uden de sædvanlige Ord ved Jordens Paakastelse; ey heller Sang af Degnen eller Substituten«.

Samme Reglement § 9 byder: »Degnen skal med Sang ved Liig ingen Tieneste gjøre, hvor Præstens Tieneste med Prædiken eller Tale over Graven ikke er begiert eller brugt«.

Snart ville Degn og Kirkesanger, uagtet offentlig Embedsmand, blive tilovers, naar det kunne staae Knappestøbere og Skomagersvende frit for, efter Behag, at synge over Liig; Det er derfor til Deres Velbaarenhed Hr. Auditeuren paa Embeds Vegne min tjenstlige Begiering: »At ovenbemeldte Hans Hansen, Christian Kofod og Bent Fredrichsen maae for Politiret blive indkaldte og der som Kongelige Mandaters Overtrædere, der frek og dristig have indsmuglet sig i Sognedegnens Embede, foruden at betale Alt, hvad den Respective Ret koster, tillige som Hoved Post Enhver for sig maae tilkiendes at erlægge en følelig Mulct til Aakersogns Fattigvæsen, dem selv til fortient Revselse og andre ligesindede til Advarsel.

Aakier Præstegaard
den 17^d April 1824

Ærbødigst
Balle
St. Sognepræst.

24. april holdtes forhøret i politiretten. Den 54 årige udbygger Hans Hansen Skov forklarede, at han en dag i marts måned havde sunget tre vers af den salme, der begyn-

der »O! kjære Sjæl frygte aldrig mer«, for Jacob Peter Pedersen, der havde ligget syg i nogen tid og længtes efter at høre Guds ord, hvorfor han havde bedt Hans Hansen synge. Liget af den afdøde befandt sig ikke i samme værelse, og Hans Hansen hævdede, at han var holdt op med at synge, da det blev båret ud.

Den 25 årige Christian Kofod forklarede, at han, da hans farmoder skulle begraves og var båret ud af huset, efter egen tilskyndelse havde sunget to vers af en salme, som han ikke erindrede, men hvoraf det ene vers blev sunget af degnen, da liget kom op på kirkegården. Han troede ikke, at det var forbudt at synge salmer på denne måde. Udbygger Bent Fredrichsen, Jens Pedersen og Peder Nielsen, alle af Åker, havde også sunget. Farmoderen var kun i mådelige omstændigheder og havde desuden i levende live sagt, at hun ikke ville have ligprædiken, men vidnets broder var alligevel gået til præsten for at få en tale ved graven. Præsten havde forlangt 4 Rbd., hvilket de ikke havde evne til at give, og da broderen bød 1 Rbd. vægrede han sig ved at modtage den.

Endelig forklarede den 42 årige Bent Fredriksen, udbygger i Åker, at da Christian Kofod var begyndt at synge salmen »Kom Menneske betragte mig«³ havde han og de øvrige sunget med, og at han ikke troede, at der var noget forkert i det⁴.

Sagen kom derpå for Bornholms amt, der 26. april overfor herredsfogeden erklærede, at der formentlig ikke kunne »institueres Justits Action« men at dog også de personer, der deltog i sangen sammen med Christian Kofod burde afhøres. 29. april afhørtes da den 26 årige Jens Pedersen og den 23 årige Peder Nielsen; de erklærede begge, at de uopfordret havde sunget med, og at de ikke mente, at der var

³) Optaget i Pontoppidans (1740) og Guldbergs (1778) salmebøger.

⁴) LA. f. Sjæll. m.m. Bornholms sønder herreds politiprotokol 1822—26 fol. 88v f.

noget ulovligt deri. Tilsidst forklarede Christian Kofods broder Christoffer Pedersen, 24 år gammel, at han ikke havde sunget med og heller ikke var blevet bedt derom. Derimod havde han bestilt jordpåkastelsen hos pastor Balle, der havde spurgt, om der skulle være prædiken, hvortil vidnet havde sagt nej, men at man nok ville have en tale. Da præsten havde forlangt 4 Rbd. herfor, havde Christoffer Pedersen budt 1 Rbd., hvad præsten havde nægtet at modtage med ordene »røg til Helvede« — ingen havde da været til stede, men vidnet var rede til at aflægge ed⁵.

Skønt Balle 7. maj s.å. atter skrev til herredsfogeden, at der var vidner på, at Hans Hansen Skov havde sunget over Elisabeth Kirstine, ses der ikke at være sket mere i sagen, der således endte med nederlag for præsten. Balles anklage må vel også siges at hvile på et skrøbeligt grundlag, de gældende bestemmelser vedrørende begravelser var ikke alt for klare⁶, så hans argumentation forekommer noget søgt — og hvis Christoffer Pedersens ord står til troende, kan hans adfærd ved denne lejlighed kun karakteriseres som perfid. Smukt står derimod den verdslige øvrighed, der efter at have hørt parterne, satte en stopper for småligheden.

Den her skildrede lille affære har interesse udover det rent personlige og lokale. Der kastes et strejflys over forholdet mellem sognepræsten og den socialt ringere stillede del af menigheden, der uvilkaarligt leder tanken hen på det forestående opgør mellem — for at bruge Balles udtryk — »Knappestøbere og Skomagersvende« og den »offentlige Embedsmand«.

⁵) Anførte politiprotokol fol. 90.

⁶) Under sagens behandling fandt amtet (LA. f. Sjælland m.m., Bornholms amt indk. breve 1824 nr. 5692) frem til reskr. af 28. april 1798, hvori det hedder, at Kancelliet er af den formening, at det bør stå vedkommende frit for at begære og få begravelse med eller uden sang og klokker, eller og hver for sig, ligesom de ønsker; og at jordpåkastelse i intet af disse tilfælde bør dem nægtes. — Det forsigtige ordvalg viser tydeligt usikkerheden.

II

Den just skildrede konflikt efterlader ikke det behageligste indtryk af Åkerpræsten og slutter sig kun alt for godt til de meget skarpe domme, som både biskop Mynster og Fr. Barfod — eller rettere dennes hjemmelsmænd — fælde over Balle⁷. Der kan da være grund til at forsøge en efterprøvelse på grundlag af andet kildestof. Peder Thomesen Balle (1755—1846) var i mere end et halvt århundrede — fra 1790 til sin død — sognepræst i Åker; meget kan have forandret sig i dette lange tidsrum, og både Mynsters og Barfods udtalelser gælder jo den gamle Balle.

Hans stridbarhed synes dog ikke at have været af ny dato. Da pastor Gad i Rø 1803 havde kritiseret undervisningens tilstand på øen og fremsat reformforslag, imødegik Balle denne kritik som krænkende for befolkningen; og da den tidligere amtmand Thaarup 1810 udtalte sig i tilslutning til Gad, opponerede Balle også mod ham⁸. Med pastor S. Sørensen i Pedersker havde han 1826 et alvorligt sammenstød ved en begravelse i Østermarie; både provst og biskop fandt, at Sørensen havde retten på sin side, og på biskop Münters instilling tilkendegav Kancelliet Balle, at han uden nogen lovlig hjemmel havde anmasset sig den pågældende jordpåkastelse, hvorfor han havde at overlade pastor Sørensen den modtagne betaling, ligesom Kancelliet med mishag havde erfaret såvel dette hans forhold som hvad der forøvrigt var passeret ved jordefærden^{8a}.

Endelig havde Balle 1834 en kontrovers med sin degn Jens Lund og dennes søn. 1. februar indsendte han et udførligt klageskrift til herredsfogeden, hvori han skildrede, hvorledes Lund havde krævet »indskrivningspenge« af konfir-

⁷) J. P. Mynsters Visitatsdagbøger . . . ved Bjørn Kornerup II, 1937, s. 219 og Fr. Barfod, Danmarks Gejstlighed, 1848, sp. 193.

⁸) Fr. Thaarup, Kort Oversigt over Bornholms Amt . . . 1810 s. 144 og J. A. Jørgensen, Bornholms Historie II, Rønne 1901 s. 246 — Balle kan næppe frikendes for popularitetsjagt i disse tilfælde.

^{8a}) RA, Da. Kanc. 1. dep. 1826, 30. dec. nr. 3201.

manderne »for det meste fattige Tienestebud« og hvorledes sønnen havde slået en af drengene. Balle havde derfor betydet Lund, »At det fortrød mig meget, at mine Confirmandtere, hvilket aldrig tilforn havde været tilfældet i mine nu snart 50 Embedsaar, skulde tage imod Prygl, allermindst af en Sætteskipper«. Resultatet af denne irettesættelse var imidlertid, at den unge Lund ved et barselgilde i Åkirkeby »som et ubændigt og rasende Menneske, som violentus aggressor, paa det lovstridigste fornærmede Mig i baade Ord og med bastandige Næveknyttelser« og Balle krævede nu ham og faderen til regnskab »efter Danske Lovs Bydende« idet han erklærede sig rede til »at værne til det Yderste for min Ære, for min og mines Fred, og dertil vil forhielpe mig min gode Konge, hvis troe Embedsmand jeg nu snart i 50 Aar har været, dertil skal forhielpe mig Lovene, Biskop, Cancellie og theologisk Facultet⁹⁾. Selv om denne sag, der afgjordes i mindelighed¹⁰⁾, viser Balle fra en mere sympatisk side end de tidligere nævnte konflikter, kan man dog ikke se bort fra den mulighed, at Balle snarere har været bekymret for sin egen popularitet end for konfirmandernes vel — både Münter og Mynster nævner, at han tog slette konfirmander fra andre sogne¹¹⁾.

Giver disse mange stridigheder således ikke noget korrektiv til Mynsters og Fr. Barfods udtalelser, stiller det sig noget anderledes, når man søger til biskop Münters visitatsbøger¹²⁾. Her møder man en anden opfattelse. 1816 erklærede Münter sig nogenlunde tilfreds med forholdene i Åker og fremhævede, at Balle selv rejste omkring og underviste, dog med den tilføjelse, at han tidligere havde været for lemfæl-

⁹⁾ LA f. Sjælland m.m. Dokumenter til Bornholms søndre herreds politiprotokol 1834.

¹⁰⁾ Politiprotokol 1828—35 fol. 169 v.

¹¹⁾ Det kan i denne forbindelse nævnes, at Balles pengesager næppe var i den bedste orden, 1825 stod han i restance til bornholmske kirker for 502 Rbd. LA. Sjæl. Bispeark. henlagte sager 1825 nr. 51.

¹²⁾ LA. f. Sjælland m.m. Sjæl. Bispeark.

dig, så at Åker var blevet søgt af uvidende børn. I 1821 var Münter vel tilfreds, præsten underviste stadig og syntes at stå på »en meget kierlig fod med sin Menighed«. Balle havde ved denne lejlighed overrakt biskoppen et lille skrift »Noget om Ungdoms Oplysning og Skolegang paa Bornholm, underdanigst insinueret H. H. Hr. Dr. og Biskop Münter«. Dette ret ubetydelige indlæg karakteriserer forfatteren som »religionslærer« i oplysningstidens ånd. Han fraråder tvang »hvor det gielder om Oplysning, om Aands og Hiertes Dannelselse til at fremlokke Skaberens ædle Billede i den menneskelige Siel« thi »Mennesket er, Skaberen til Ære, i Almindelighed got, naar det tages got . . .«, men må alligevel ønske påbud til præsterne om ikke at konfirmere børn, der har forsømt skolen »hvor samme haves«, »Sognelæsning« eller »Catechisationer i Kirken«¹³.

Uden idealer var Balle altså ikke, og der kan næppe heller være tvivl om, at det lykkedes ham — skønt selvsikker og bjergsom — at vinde tilslutning i sit sogn¹⁴.

¹³) Sammesteds, henlagte sager 1821 nr. 125.

¹⁴) Traditionen om Balle som »en meget folkelig Præst« er ensidigt fremhævet af M. K. Zahrtmann, Borringholmerens Historiebog II, Rønne 1935, s. 328—29. En karakteristisk modsætning hertil danner overleveringen hos Karl M. Kofod (Den bornholmske Vækkelsespræst P. C. Trandberg, Kbh. 1925, s. 13 f.) ifølge hvilken »folkeligheden« hos Balle og andre bornholmske præster bestod i deres deltagelse i de bedrestillede gilder, medens de ikke gav sig af med småkårsfolk, »Til saadanne Stakler kom en Velærværdighed meget sjælden . . .«.